

Boos, machteloos en onverschillig

Gabriël van den Brink

Elf procent van het electoraat behoorde in de jaren negentig tot de niet-stemmers. Maar wie zijn zij? (...)

De afgelopen decennia nam de interesse voor Tweede-Kamerverkiezingen geleidelijk af. Sommigen zagen er een gunstig teken in: burgers die thuisblijven zullen wel tevreden zijn. Anderen vatten het juist op als een uiting van protest: thuisblijvers laten aan Den Haag weten dat ze ontevreden zijn. De ontwikkelingen van de laatste maanden (*razendsnelle opkomst van de LPF*) pleiten voor de laatste opvatting. Er bestond onder Nederlandse burgers veel onvrede en die is systematisch onderschat. Dat komt omdat het om verschillende redenen erg moeilijk is onderzoek te doen onder ontevreden burgers. (...)

Het was dan ook een goed idee van het Sociaal en Cultureel Planbureau om onderzoek te doen naar de mening van burgers die in de periode 1997-1999 niet wilden deelnemen aan de verkiezingen. Welke methode werd gebruikt om deze groep van circa elf procent van het electoraat over te halen om mee te werken aan een onderzoek, blijft onduidelijk. Niettemin heeft men op drie manieren interessante gegevens over deze niet-stemmers kunnen verzamelen: door een combinatie van diverse steekproeven, door het afnemen van interviews en door te werken met focusgroepen waarin niet-stemmers met elkaar van gedachten wisselden. Het meest verrassend zijn de portretten van ruim twintig niet-stemmers die op basis van interviews zijn gemaakt. Zij bieden een even zeldzaam als onthutsend inkijkje in de ervaringswereld van mensen die zich vaak in felle bewoordingen tegen Den Haag afzetten.

Welke resultaten levert een en ander op? In elk geval blijkt dat niet-stemmers geen homogene verzameling vormen. Het SCP trof drie groepen aan die elk hun eigen motieven en gedrag hebben. De eerste groep bestaat uit cynische burgers. Het zijn mensen die doorgaans weinig belangstelling hebben voor politiek en, meer algemeen, weinig maatschappelijke activiteiten aan de dag leggen. Ze beschikken meestal over een

bescheiden inkomen en een lage opleiding. (...)

Een tweede groep bestaat uit onbekommerde burgers, 26 procent van alle niet-stemmers. Ook hun belangstelling voor politiek is vrij gering maar hun onvrede is niet zo groot en hun neiging tot protesteren evenmin. Wat opleiding betreft zitten ze op een wat hoger peil en qua leeftijd gaat het vaak om jongeren. Deze houding wordt onder andere door de 18-jarige Geeske Vermeer verwoord. In haar ogen is politiek maar een saaie boel, meer iets voor ouderen. Jongeren willen zoveel mogelijk doen wat ze leuk vinden, zoals uitgaan en lol trappen. Geeske kijkt nooit naar het Journaal en leest nooit een krant. Ze heeft wel veel belangstelling voor soaps en wil in de verpleging gaan werken. Via die omweg heeft ze toch wel een opvatting over wat er in Den Haag gebeurt: "Ik spreek nooit over politiek, mijn vriendinnen ook niet. Van mij mogen ze best de salarissen in de zorg omhoog doen. Dat komt mij goed uit. Over een paar jaar ben ik klaar met mijn opleiding. Dan mag ik ook in het ziekenhuis gaan werken. Ik wilde eerst kapper worden, maar mensen verplegen vind ik leuker. (...) Ik doe dat niet voor het geld. Maar een beetje meer mag altijd. Daar kan de politiek dan voor zorgen. Maar stemmen ... echt niet. Ze moeten wel met erg goede verhalen komen om mij over de streep te trekken."

Een derde groep bestaat uit betrokken burgers. De groep telt zestien procent van alle niet-stemmers en wijkt in menig opzicht af van de andere groepen. Deze Nederlanders zijn relatief hoog opgeleid, hebben veel politieke belangstelling en zijn maatschappelijk actief. Juist daarom staan ze afwijzend tegenover Den Haag. Deze houding wordt onder anderen verwoord door Karel Willemse die ooit uit bevlogenheid bij de plaatselijke overheid ging werken. Maar hij knapte af op het pragmatisme en opportunisme van de alledaagse beleidsvorming. Hij betreurt dat het principiële element uit de politiek verdwenen is en zegt: "Met Paars (kabinet-Kok 1 en 2) is alles grijs geworden. Overal valt over te onderhandelen: van de stoeptegels in de buurt tot het minderhedenbeleid. Geen partij houdt nog

105 vast aan haar eigen principes en maatstaven.
Het politieke spel is pure ruilhandel
geworden, die niet in de openbaarheid van
de Kamer wordt bedreven maar in de
beslotenheid van de Haagse wandelgangen.
110 (...) Alles draait om het vooraf sluiten van
compromissen, zodat elk mogelijk politiek
conflict wordt vermeden.”

In de schimmige verzameling van niet-
stemmers blijken dus zeer verschillende
115 denk- en leefwerelden bijeen te komen.
Toch hebben deze burgers iets
gemeenschappelijk. Ze hebben het gevoel
dat hun ervaringen en voorkeuren geen
enkele rol spelen in de Haagse politiek. Wat
120 hen bindt is een gevoel van machteloosheid,
juist waar het om de inrichting van hun
eigen leven gaat.

naar: NRC Handelsblad van 19 juli 2002

Dit SCP-rapport belicht een fundamentele
paradox in de relatie van burgers en
125 overheid. Aan de ene kant hebben Haagse
beslissingen met betrekking tot zorg en
onderwijs, openbaar vervoer en veiligheid
verstreckende gevolgen voor het persoonlijk
leven van de burgers. Aan de andere kant
130 zijn de burgers door de huidige politieke
werkwijze niet in staat om merkbaar invloed
uit te oefenen op die beslissingen. Dat
brengt steeds vaker een kafkaëske situatie
met zich mee. De verkiezingsuitslag van
135 15 mei jongstleden (2002) geeft aan dat de
Nederlandse burgerij dat wil veranderen.
Maar om de bestaande onvrede weg te
nemen, zal meer dan een electorale
aardverschuiving nodig zijn. Dat is alleen
140 mogelijk als de publieke dienstverlening
fundamentele verbeteringen ondergaat.

---

tekst 2

Tekst 1 - het artikel “Boos, machteloos en onverschillig” uit NRC Handelsblad van 19 juli 2002 - is een recensie van een rapport van het Sociaal en Cultureel Planbureau: Niet-stemmers. Een onderzoek naar achtergronden en motieven in enquêtes, interviews en focusgroepen. Paul Dekker (red.), Sociaal en Cultureel Planbureau, Den Haag, april, 2002. Hieronder volgt een fragment uit dit rapport (pagina 93 en 94):

Karel Willemse is een aantal jaren geleden als beleidsmedewerker bij een middelgrote
gemeente gaan werken. De ervaringen die hij bij die gemeente heeft opgedaan hebben ertoe
geleid dat hij nu niet meer gaat stemmen: “Wat mij het meest heeft verbaasd, is dat
wethouders en ambtenaren niet vasthouden aan het politieke programma zoals dat op
5 democratische wijze aan het begin van de zittingsperiode wordt afgesproken.
Standvastigheid, vasthoudendheid en vastberadenheid moeten kenmerken van de politiek
zijn. Daarmee wek je vertrouwen bij burgers. Gezwalk en gezwaai zijn funest. Het maakt de
democratie ondoorzichtig en onbetrouwbaar.” (...) Zijn vrienden zagen hem als een politiek
dier dat wel in de gemeentepolitiek zou belanden en wellicht zelfs aan de landelijke politiek
10 zou mogen snuiven. Maar voor Karel heeft de politiek afgedaan.

---

tekst 3

In het voorwoord van hetzelfde SCP-rapport (pagina 1) staat:

Ons voornemen om extra onderzoek te doen naar de sociale en politieke ‘onderkant’ die in
bevolkingsenquêtes waarschijnlijk slecht in beeld komt, werd in 2002 actueel door de vraag
van het ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties (BZK) om nieuw
onderzoek te verrichten naar niet-stemmers. Die vraag was opgekomen in besprekingen die
5 eind 1999 in de vaste Kamercommissie van BZK werden gevoerd over mogelijke
achtergronden van de dalende opkomst bij verkiezingen. Aan de discussie in de
Kamercommissie lag een rapport ten grondslag van de Twentse politicoloog Kees Aarts
(1999), waarin de opkomst was onderzocht met behulp van het Nationaal Kiezersonderzoek
en vervolgenquêtes bij de Europese verkiezingen van 1999. Over de representativiteit en
10 zeggingskracht van het enquêtemateriaal bestonden twijfels, die in het rapport ook al zijn
verwoord door de onderzoeker. Ook was er behoefte aan anderssoortige gegevens over de
beweegredenen van niet-stemmers, over de samenhang tussen niet-stemmen en de
afwezigheid van andere vormen van sociale en politieke participatie en over concentraties
van niet-stemmers in gedepriveerde groepen en wijken. (Bedoeld worden groepen en wijken
15 in een achterstandssituatie.)

Eindexamen maatschappijleer vwo 2004-I

havovwo.nl

tabel 1

Niet-stemmers volgens diverse bronnen

	stemintentie	stemgedrag	werkelijk % niet-stemmers
zeer sterk stedelijk	7,8	10,6	33
sterk stedelijk	7,8	10,6	29
matig stedelijk	7,2	7,9	26
weinig stedelijk	6,6	9,3	23
niet stedelijk	7,6	7,5	21
allen	7,4	9,2	27

Bron: SKON (NKO 1998), SCP (Culturele Veranderingen 1998, 18 jaar of ouder), CBS (POLS 1997-1999) (SCP-bewerking)

Toelichting op de tabel:

Kolom 1 stemintentie: het percentage mensen dat in een enquête van het Nationaal Kiezersonderzoek vóór de verkiezingen zegt niet te zullen gaan stemmen.

Kolom 2 stemgedrag: het percentage mensen dat in een enquête van het Nationaal Kiezersonderzoek na de verkiezingen zegt niet te hebben gestemd.

Kolom 3: het percentage mensen dat niet heeft deelgenomen aan de verkiezingen.

tabel 2

Invloed van sociaal-demografische kenmerken op het niet-stemmen

		percentage niet-stemmers
geslacht		
man	(50)	10
vrouw	(51)	11
leeftijd		
18 – 24 jaar	(11)	13
25 – 34 jaar	(22)	12
35 – 44 jaar	(21)	9
45 – 54 jaar	(18)	8
55 – 64 jaar	(12)	9
65 – 74 jaar	(10)	11
75 jaar of ouder	(7)	13
opleiding		
lager onderwijs	(21)	18
lbo	(16)	14
mavo, havo-3	(9)	10
havo, vwo, mbo	(34)	8
hbo, universiteit	(20)	4
inkomen		
laagste 20%	(19)	15
20–40% groep	(18)	13
40–60% groep	(17)	10
60–80% groep	(17)	8
hoogste 20%	(18)	5
onbekend	(11)	12
arbeidsmarktpositie		
werkt >12 uur	(57)	9
werkt <12 uur	(5)	9
werkt niet	(38)	12
burgerlijke staat		
gehuwd	(58)	9
gescheiden	(7)	14
weduwe / weduwnaar	(7)	13
nooit gehuwd	(28)	12

De getallen die in de eerste kolom tussen haakjes staan, geven het aandeel in de steekproef weer.

Bron: CBS (POLS 1997-1999) (SCP-bewerking)

■ Opgave 1 Niet-stemmers

Bij deze opgave horen de teksten 1 tot en met 3 en de tabellen 1 en 2 uit het bronnenboekje.

Zie regels 4–8 uit tekst 1.

Je kunt het politieke besluitvormingsproces beschrijven aan de hand van de volgende begrippen uit het politieke systeemmodel: invoer, omzetting, uitvoer en terugkoppeling.

- 2p 1 Leg uit welk begrip uit het politieke systeemmodel van toepassing is op de genoemde regels.

Zie tekst 1.

Tekst 1 verdeelt de niet-stemmers in drie groepen (regels 46-112). Deze groepen hebben verschillende redenen om niet te gaan stemmen. De volgende vraag gaat over de mate van politieke belangstelling van de tweede groep de ‘onbekommerde burgers’ (regels 54-84).

- 2p 2 Welke *algemene* redenen voor de geringe politieke belangstelling gelden voor de tweede groep? Noem er twee en illustreer iedere reden met een zinsnede uit de tekst.

Een andere in het artikel genoemde groep heeft wel politieke belangstelling, maar stemt toch niet. Een voorbeeld daarvan is Karel Willemse (regels 92-112). Eén van zijn kritiekpunten is: “Alles draait om het vooraf sluiten van compromissen, zodat elk mogelijk politiek conflict wordt vermeden.”

- 2p 3 Welk kiesstelsel heeft Nederland?

Leg uit welk kenmerk van dit stelsel maakt dat politieke partijen die met elkaar de regering vormen, bereid moeten zijn compromissen te sluiten.

Het sluiten van compromissen wordt ook gezien als een kenmerk van de Nederlandse politieke cultuur. Als verklaring van dit kenmerk wijst men op de maatschappelijke ordening van de Nederlandse samenleving tot de jaren zestig in de vorige eeuw.

- 1p 4 Met welke term wordt deze ordening van de Nederlandse maatschappij aangeduid?

- 2p 5 Wie sloten deze politieke compromissen? Geef een reden waarom het sluiten van compromissen in de toenmalige politieke cultuur belangrijk werd gevonden.

Veel burgers hebben het idee dat ze de politiek in Den Haag niet kunnen beïnvloeden (regels 116-122 in tekst 1). In dit verband wordt wel gezegd dat politieke partijen bepaalde functies onvoldoende vervullen.

- 4p 6 Welke twee functies worden door de politieke partijen onvoldoende vervuld wanneer mensen het idee hebben dat ze niet in staat zijn invloed uit te oefenen op de politiek? Licht elk antwoord kort toe.

In de laatste zin van tekst 1 pleit Gabriël van den Brink voor fundamentele verbeteringen in de publieke dienstverlening. Het gaat dan om zaken als zorg, onderwijs, openbaar vervoer en veiligheid.

- 3p 7 Vind je dat deze diensten door de overheid moeten worden georganiseerd?

Beargumenteer je keuze met behulp van drie kenmerken van collectieve goederen.

Zie tekst 2.

Er zijn verschillende achtergrondvariabelen die van invloed zijn op het al dan niet gaan stemmen van burgers. Ouderen en mensen met een kerkelijke achtergrond stemmen bijvoorbeeld vaker dan jongeren en onkerkelijken. Door te kijken naar sociale kenmerken van mensen kun je dus iets zeggen over de mate van waarschijnlijkheid van het gaan stemmen. Gezien zijn sociale kenmerken kan van Karel Willemse in tekst 2 verwacht worden dat hij gaat stemmen.

- 2p 8 Welke twee sociale kenmerken worden hier bedoeld?

Eindexamen maatschappijleer vwo 2004-I

- Uit tekst 3 blijkt dat de onderzoekers van het Sociaal en Cultureel Planbureau (SCP) meer wilden weten over de vraag of niet-stemmen in bepaalde wijken meer voorkomt dan in andere. Als je daar meer kennis over wilt krijgen, zou je bijvoorbeeld met de volgende onderzoeksvraag kunnen beginnen: is er een verband tussen de sociaal-economische positie van mensen en het al dan niet stemmen bij verkiezingen?
- 2p **9** Formuleer een hypothese bij deze onderzoeksvraag.
Verwerk in de hypothese een operationalisering van de sociaal-economische positie van mensen.

- Het genoemde onderzoek van het SCP bouwt deels voort op een onderzoek van de Twentse politicoloog Aarts uit 1999. In tekst 3 wordt gezegd dat Aarts kennelijk twijfels had over de representativiteit van de enquêtes waarop hij zich baseerde bij zijn rapportage. Kijk nu naar tabel 1. In deze tabel worden gegevens uit een tweetal enquêtes (één vóór en één na de verkiezingen) vergeleken met het werkelijke percentage niet-stemmers. Uit deze vergelijking blijkt dat de twee enquêtes geen representatief beeld geven van het stemgedrag van de kiezers.
- 2p **10** Geef twee mogelijke redenen waarom deze enquêtes (de enquête stemintentie en de enquête stemgedrag) geen representatief beeld geven van het stemgedrag van de kiezers.

- Het genoemde SCP-rapport wil bijdragen aan een grotere opkomst bij verkiezingen. Aan het eind van het rapport bespreken de auteurs verschillende mogelijkheden om stemmen meer inhoud te geven. De auteurs stippen aan dat dit misschien door een verandering van het politieke bestel zou kunnen.
- D66 is in Nederland een duidelijke voorstander van staatkundige veranderingen om daarmee onder meer de politieke betrokkenheid van burgers te vergroten.
- 2p **11** Welke staatkundige veranderingen kunnen de betrokkenheid van burgers bij de politiek vergroten?
Noem twee staatkundige veranderingen en leg uit waarom deze de betrokkenheid van de burgers bij de politiek kunnen verhogen.

- Zie tabel 2.*
- De gegevens uit tabel 2 hebben gevolgen voor de representativiteit van de Tweede Kamer.
- 2p **12** Leg uit wat de gegevens uit tabel 2 betekenen voor de representativiteit van de Tweede Kamer. Ga in je uitleg uit van twee sociaal-demografische kenmerken van groepen niet-stemmers.

- Er worden verschillende visies op de rol van de burger in een democratie onderscheiden.
- 2p **13** Wat valt er - met behulp van de gegevens uit tabel 1 of tabel 2 - op te merken over de klassieke democratie-theorie? Licht die theorie toe.

- In regels 6 – 9 van tekst 3 wordt ook verwezen naar onderzoek bij de Europese verkiezingen van 1999. De opkomst bij de verkiezingen voor het Europees Parlement was met 29,9 procent flink lager dan de opkomst bij de verkiezingen voor de Tweede Kamer. Op 10 juni 2004 zijn er weer verkiezingen voor het Europees Parlement. Nederland heeft 31 leden in het Europees Parlement.
- De Nederlandse overheid en diverse organisaties roepen burgers op om te gaan stemmen voor het Europees Parlement. Er zijn in Nederland ook tegenstanders van deze verkiezingen. Deze mensen stemmen niet omdat ze bijvoorbeeld vinden dat het Europees Parlement te weinig macht heeft.
- 2p **14** Geef je mening over de stelling: ‘Het Europees Parlement heeft als parlement te weinig macht’. Verwerk in je mening twee argumenten, die gaan over een taak of taken van het Europees Parlement in relatie met de taak/taken van de Raad van Ministers en/of de Europese Raad en/of de rol van de Europese Commissie.